

PROF. MİRALİ SEYİDOVUN TÜRK MİTOLOJİSİNE KATKILARI

Emin Familoğlu AĞAYEV*

Prof. M. Seyidov, Azerbaycan mitoloji ilminin gelişmesinde büyük hizmetleri olan ünlü bir bilim adamıdır. Profesörün ilmî kişiliği, Azerbaycan halk bilimi ve mitoloji ilmi için önemi değer biçilmezdir. Onun yayımlanmış tüm eserleri hem ilmî camiada, hem de toplum tarafından çok büyük merakla karşılanmıştır. Mirali Seyidov'un mitoloji araştırmaları hakkında birçok bilim adamı önemli söz söylemiş ve onun mitoloji ilminin gelişimindeki rolüne değer kazandıran ifadeler kullanmışlardır.

Milli mitoloji ilminin teşekkülü ve gelişmesinde Prof. Mirali Seyidov'un araştırmalarının kendine ait özel bir yeri ve rolü olmuştur. M. Seyidov'un araştırmaları mitoloji ilminin gelişmesinde özel değere sahiptir. O, kendi araştırmaları ile Azerbaycan-Türk mitolojisinin bağımsız ilim sahası gibi Halk Biliminden ayrılmasında büyük rol oynamıştır. M. Seyidov'un 20. asrın yarısından itibaren gelişmiş mitoloji araştırmalarının, bu ilim sahasına merakın artmasında müstesna değeri olmuştur. Onun araştırmaları özellikle genç bilim adamlarını Türk mitolojisini öğrenmeye, medeniyetimizin mitoloji kaynaklarını ortaya çıkarmaya merak uyandırmıştır. M. Seyidov'un eserlerindeki zengin kaynakça, öncelikle kaynak ve membalardan ona mahsus olan araştırma metodundan istifade edilmekle daha fazla yeni araştırmalar ortaya çıkarmıştır. Âlimin eserlerinin bu gün bile aktüalitesini kaybetmemesi ve mitolojiye ait araştırmalarda onun araştırmalarının geniş çapta kullanılması, Azerbaycan-Türk mitolojisinin onun araştırmaları sayesinde öğrenilmesini zarurete çevirmiştir.

Prof. M. Seyidov, bir edebiyatçı ve bilim âlimi olarak, bir edebiyat tarihçisi gibi zengin faaliyete sahip olmuştur. Onun bu sahada çok sayıda makaleleri ile 1954 yılında "Sayat Nova"¹, 1963 yılında "Gövsü Tebrizi"², 1963 yılında "Zagafgaziya Halklarının Nağmekarı" (Rusca)³, 1969 yılında "Azerbaycan-Ermeni Edebi Alakaları" (Rusca)⁴ ve 1976 yılında da "Azerbaycan-Ermeni Edebi Alakaları (Orta Asrlar)"⁵

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.

¹ Seyidov, *Mirali, Sayat Nova*, Gənclik Yay., 1954, 155 s.

² Seyidov, *Gövsü Tebrizi: Heyatı və Edebi Kişiliği*, Az. SSR EA Yay., 1963, 100 s.

³ Seyidov, *Peveç Narodov Zakavkazya*, İzd. Ak. Nauk Az. SSR Yay., 1963, 139 s.

⁴ Seyidov, *Azerbaydžano-Armyanskije Literaturnie Svyazi*, İzd. Ak. Nauk Az. SSR Yay., 1969, 179 s.

⁵ Seyidov, *Azerbaycan-Ermeni Edebi Alakaları (Orta Asrlar)*, Elm Yay., 1976, 180 s.

isimli kitapları basılmıştır.

Bilim adamının mitolojiye ait ilk ağırlıklı makalesi, 1962'de SSRI İlimler Akademisinin "Haberler" dergisinde yayımlanmış olan "Uğur Sözü Hakkında Bazı Notlar"⁶ başlıklı yazısıdır.

Araştırmacı, "Uğur" sözünü mitoloji ile alakadar bir kavram saymış ve onun manasının belirginleştirilmesinden ve sözün tarihî, sosyal, siyasî, psikolojik, medenî ve felsefî anlamlar içermesinden dolayı, onu ilk sırada mitolojik bakımdan tetkik etmeyi zarurî saymıştır.

M. Seyidov'un mitolojiye dair büyüklü - küçüklü araştırmalarına umumi şekilde bakınca, şöyle bir manzaranın şahidi oluyoruz. O, mitolojiye dair yazdığı makaleleri daha sonraları monografilerinde kullanmıştır. Yani onun makale-makale yazdığı araştırmalar sonradan birleşip büyük hacimli kitaplara çevrilmiştir. Bu yönden bilim adamı "Uğur Sözü Hakkında Bazı Notlar" makalesini sonralar kendisinin çok meşhur "Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları" monografisine dâhil etmiştir.

Araştırmacının "Ölenk" ilahesine (tanrıçasına) hasredilmiş bir mitoloji araştırması da, önce "Ölenk'in İzi İle" adı altında "Azerbaycan" dergisinde yayımlanmış, daha sonra genişlendirilmiş ve tekmilleştirilmiş şekilde "Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları" monografisine konulmuştur⁷.

Bilim adamının araştırmalarının umumi şekilde nazardan geçirilmesi neticesinde belli olmaktadır ki, onun eserlerinde Oğuz hakan karakteri, onunla ilgili mitolojik-esatiri destan (Oğuznâme) mühim yer almaktadır. M. Seyidov, Oğuz hakan karakterini Azerbaycan mitolojik tefekkürünün kaynağını oluşturan mitoloji görüşlerinin esas karakteri olarak kabul ediyordu. O, değişik eserlerinde bazen direkt, bazen ise mukayese zemininde sık-sık Oğuz hakanla ilgili esatire müracaat etmiştir. Seyidov'un bu karakterden söz eden "Oğuz Sözü'nün ve Karakterinin Kökeni"⁸ isimli eserinin, onun mitolojik araştırmalarının erken devrine ait olması tesadüfî değildir. Bu eser, M. Seyidov'un 1966'da "Oğuz Versiyonu Azerbaycan'da" konferansında söylediği maruzatın kısa tezinden oluşmaktadır.

Âlim, Oğuz hakan karakterine sonralar değişik eserlerinde defalarca değinmiş ve nihayet bu mevzudaki araştırmalarını, 1983'de yayımlanmış meşhur "Azerbaycan

⁶ Seyidov, "Uğur Sözü Haqqında Bazı Notlar", Az. SSR EA Haberleri (İctimai İlimler Serisi), 1962, № 4, s. 147-159.

⁷ Seyidov, "Ölenk'in İzi İle", Azerbaycan, 1965, № 5, s. 84-93.

⁸ Seyidov, "Oğuz Sözü'nün ve Karakterinin Kökeni", "Oğuz Versiyonu Zaqafqaziyada" konfransının tezleri, Az. SSR EA Yay., 1966, s. 6.

Mitik Tefekkürünün Kaynakları" isimli monografisinin "Oğuz ve Onunla İlgili Mitolojik İnançlar" başlıklı geniş hacimli bölümünde umumileştirmiştir. M. Seyidov 1985'de "İlim ve Hayat" dergisinde "Oğuzun Baba-Annesinin Kimliği" isimli küçük hacimli bir makale de derç etmiştir⁹. Bütün bunlar gösteriyor ki, Oğuz hakan ve onunla ilgili esatirler, M. Seyidov'u bütün ilmî faaliyeti boyunca meşgul etmiş ve ünlü mitoloji uzmanı bu mevzua tekrar-tekrar dönmüştür.

Daima arayışta olan, yeni-yeni mevzulara başvuran, yeni kaynak ve membalara can atan mitoloji uzmanı, onu daima düşündüren mevzularla ilgili olarak yeni delil ve bilgi elde ettikçe, onları sistemleştirmiş ve önceki araştırmalarını tamamlamıştır. Böyle mevzulardan biri 'Hun Türklerinin mitoloji görüşleri ve onun Azerbaycan mitolojik düşüncesinin kaynaklarına etkisi' konusudur. Âlimin bu mevzuda iki önemli makalesi vardır. Her ikisi de Rusça yazılmış bu eserlerden biri, 1967 yılında "Azerbaycan Dilciliği Meseleleri" mecmuasında yayımlanmış "Hun-Azerbaycan Mitoloji Alakaları Hakkında Bir Sıra Notlar (Kuar//Guar Sözü'nün Etimolojik Tahlili Esasında)"¹⁰ adlı makale, diğeri ise 1970 yılında "Sovetskaya Tyurkologiya" dergisinde neşredilmiş olan "Hun Mitolojisi Hakkında Notlar" adlı makalelerdir¹¹.

Araştırmacı Hunların mitolojisinden söz eden her iki makalesinde, mitolojik ve etnik tarihi, meseleleriyle birlikte işlemiştir.

M. Seyidov "Kitab-i Dede Korkut'ta Bekille boyunu inceleyerek, onun eski dönem inanç ve törenlerle ilgili olduğunu göstermiştir. Alimin, Bekille boyunda mitoloji kültürlerin karşı-karşıya gelmesinin izlerini bulmuş ilgi çekicidir.

Mitolog âlimin 1973 yılında "Sovetskaya Tyurkologiya" dergisinde Rusça "Eski Türk Abidelerindeki Yer-Sub Anlayışını Tabiri Sorununa Ait (İslam'a Kadarki İnançların Kalıkları İle Mukayesede)" adlı makalesi basılmıştır¹². Makalede Türk mitolojisi için son derece kıymetli sorunlardan bahsedilmektedir.

Prof. M. Seyidovun "Akkoyunlu" ve "Karakoyunlu" adlarının kökenine ait makaleleri, mitolojik meselelerin, o cümleden Türk mitolojisinde ikili mitolojik

⁹ Seyidov, "Oğuzun Ata-Anasının Kimliği", *İlim ve Hayat*, 1985, № 8, s. 15-16.

¹⁰ Seyidov, "Nekotorie Zametki o Qunno-Azerbaydjanskih Mifoloqiceskih Svyazey na Osnove Etimoloqiceskoqo Analiza 'Kuar' (Quar)-(Voprosı Azerbaydjanskoqo Yazıkoznaniya) (Sbornik Statey), *İzd. Ak. Nauk Az. SSR*, 1967, s. 205-216.

¹¹ Seyidov, "Zametki o Qunnskoj Mifoloqii" (po İstoçnikam VII v.), *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1970, № 2, 107-116.

¹² Seyidov, "K Voprosu o Traktovke Yer-Sub v Drevnetyurksix Pamyatnikax", *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1973, № 3, s. 63-69.

bakışların temelini ortaya koyar. Araştırmacı bu deneylerde Akkoyunlu ve Karakoyunlu adlarını, hem halk ismi (etnonim), hem de yer adı gibi (toponim) etimolojik açıdan zengin delillerle araştırmıştır. Ünlü bilim adamının 1978 yılında bastırıldığı "Mavi, Beyaz ve Siyah Renklerinin Eski İnançlarla Alakası" adlı makalesi dikkat çekicidir. Bu makale, bilim adamının diğer çalışmaları gibi ciddi ve malumat doludur. O, bu araştırması ile mavi, beyaz ve siyah renklerin halkımızın eski dünya görüşü ile sıkı bağlı olduğunu, o cümleden tarihî inkişaf boyunca o renklerin anlam değişmelerine de maruz kaldığını ispatlamıştır¹³.

Bilim adamının 1978 yılında başka bir makalesi daha basılmıştır. "Ali Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında" başlıklı bu makale, adından da anlaşıldığı gibi Ali kişi ve Koroğlu karakterlerinin mitoloji kökenlerinin araştırılmasına hasredilmiştir¹⁴. M. Seyidov bu makalesinde de, mitoloji ile ilgili diğer araştırmalarında olduğu gibi, Azerbaycan halkının eski tarihini mitolojik görüşlerle ortaya koymaktadır. Mitoloji ona göre, halkımızın eski tarihinin temel kaynaklarından biridir.

1979 yılında M. Seyidov'un mitolojiye dair iki makalesi daha basılmıştır. Bunlardan biri "Korkut Karakteri"¹⁵, ikincisi "Hızır Karakteri"dir¹⁶. Her iki makale de merak uyandırmakla beraber, Korkut karakterinin mitolojik kökenlerine hasredilmiş makalesi ilim aleminde ve geniş okuyucu kitlesinde daha büyük yankı uyandırmıştır. Bu makalenin yayımından (1979) bir kaç yıl sonra (1983), onu, "Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları" adlı monografisine dahil etmiş; araştırmacı, "Korkut" karakterinin zengin mana alemine, o cümleden mitolojik mana sistemine malik olmasını bir kez daha not etmiştir. Âlimin 1981 yılında yayınladığı bir araştırması da dikkat çekicidir. "Altın Giysili Savaşçının Soy Etnik Kaderi Hakkında" adlı bu makale, ilk defa "Yıldız" dergisinde¹⁷, ikinci defa 1984 yılında "Altın Giysili Savaşçının Kaderi" adı ile, ayrıca kitapçık olarak "Gençlik" basım evinde yayınlamıştır¹⁸.

Nihayet, 1983 yılında M. Seyidov'un mitoloji ile ilgili ilk esaslı eseri yayımlanır. "Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları" adlı eserinde o, bu tarihe kadar işlediği

¹³ Seyidov, "Göy, Ağ, Siyah Renklerinin Eski İnançlarla Alakası", *Az. SSR EA Haberleri* ("Edebiyat, Dil, Güzelsanatlar" Serisi), 1978, № 2, s. 20-37.

¹⁴ Seyidov, "Ali Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında", *Azerbaycan*, 1978, № 3, s. 184-207.

¹⁵ Seyidov, "'Korkut' Sözü'nün Etimoloji Tahlili ve Karakterinin Kökeni Hakkında", *Azerbaycan*, 1979, № 1, s. 179-207.

¹⁶ Seyidov, "Xıdırı Türkdilli Halkların İnamı Yaratmıştır", *Azerbaycan*, 1979, № 4, s. 51-60.

¹⁷ Seyidov, "Altın Giysili Savaşçı'nın Soy-Etnik Taleyi Hakkında", *Ulduz*, 1981, s. 33-49.

¹⁸ Seyidov, *'Altın Giysili Savaşçı'nın Taleyi*, Gençlik Yay., 1984, 105 s.

mitoloji çalışmalarını, ayrıca mit, soykökü, eski medeniyet, ilkel düşünce tarihi ile alakadar bir çık söz ve anlayışların etimolojisinden bahseden araştırmalarını genelleştirmiş, sistemleştirmiş ve monografi haline getirmiştir¹⁹.

Uzman âlimin mitolojik araştırmaları içerisinde 1983 yılında "İlim ve Hayat" dergisinde yayımladığı "Güneş Miti" adlı makalesi de dikkat çekicidir²⁰. Miralı Seyidov kendi araştırmalarında genellikle Türk mitolojik düşüncesinde tabiat cisimlerinin ve ayrıca Güneş'in içerdiği bir takım vasıflardan geniş şekilde bahsetmiştir.

Araştırmacının 1984 yılında "İlim ve Hayat" dergisinde yayımlanan "Halılarımızda Ejderha Deseninin Mitolojik Kökenleri" adlı makalesi de, adından görüldüğü gibi mitolojik görüşlerin halı sanatı esasında restore edilmesinin yorumuna hasredilmiştir²¹.

1986 yılında yine "İlim ve Hayat" dergisinde bilim adamının mitlerle alakalı teorik görüşlerini özünde içeren "Mitde Sonsuzluk ve Teklik Bakışı Hakkında" adlı makalesi yayımlanmıştır²². Adından da bilindiği gibi makale mitolojik düşüncenin sonsuzluk, teklik gibi teorik sorunlarını ele almaktadır.

Nihayet, 1989 yılında M. Seyidov'un daha bir esaslı monografisi olan "Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken" kitabı basılır. Bu kitap Azerbaycan halkının soyağacının incelenmesine hasredilmiştir²³.

1990 yılında M. Seyidov'un "Yaz Bayramı" adlı kitabı yayımlanır²⁴. Kitapta yaz bayramının tarihî kökeni araştırılmış, takvim anlayışının mahiyeti, halk bilimi ve folklor örnekleri açısından incelenmiştir.

Prof. M. Seyidov ölümüne yakın bir zamanda, "Kam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Genel Bakış" eserini basıma hazırlıyordu. Kitap onun ölümünden (1992) sonra (1994) basıldı. 232 sayfalık bu kitap, "Kam-Şaman İnançlarına Genel Bakış", "Al-Al Arvadının Oluştugu Mit Dünyasının Mahiyeti", "Mitde İnsanseverlik ve Ona Karşı Görüş", "Tabiatla İnsanın Karşılaşmasından Yaranan Mit İnançları", "Oba İnançlarının Yaranması ve Onun Kam Görüşlerinde Yeri" adlı beş ana başlıktan ibarettir²⁵.

¹⁹ Seyidov, *Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları*, Yazıcı Yay., 1983, 326 s.

²⁰ Seyidov, "Güneş Miti", *İlim ve Hayat*, 1983, № 2, s. 32-34.

²¹ Seyidov, "Halılarımızdaki Ejderha Simgesinin Mifolojik Kökenleri", *İlim ve Hayat*, 1984, № 3, s. 20-23.

²² Seyidov, "Mitde Sonsuzluk ve Teklik Bakışı Hakkında", *İlim ve Hayat*, 1986, № 6, 25-27.

²³ Seyidov, *Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken*, Yazıcı Yay., 1989, 496 s.

²⁴ Seyidov, *Yaz Bayramı*, Gençlik Yay., 1990, 96 s.

²⁵ Seyidov, *Kam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bakış*, Gençlik Yay., 1994, 232 s.

Malum olduğu gibi M. Seyidov'un ilmî kişiliği, genellikle kemiyet bakımından çok zengindir. O, çok sayıda etimoloji ve halk bilimine ait makalelerin yazarıdır.

Mirali Seyidov Azerbaycan-Türk mitolojisinin tarihinde hususi bir aşamadır. Seyidov'dan önceki araştırmacılar Azerbaycan-Türk mitolojisini "Avesta" yönlü araştırırken, ilk olarak M. Seyidov, Türk yönlü araştırmalar yürütmüştür. Onun araştırmaları zamanın ihtiyacına cevap olmuştur. Bilim adamı, bu ihtiyacı zamanında görmüş, duymuş ve zamanında değerlendirmiştir. Azerbaycan-Türk mitolojisine ait bir birinden değerli eserler yazmıştır. Seyidov, fikirlerini toplumun kabul ettiğini biliyordu. Nitekim Azerbaycan-Türk mitolojisi hakkında devamlı olarak yazıyordu ve bu konuda fikrî bakımdan toplumu şekillendirmişti. Böylelikle biz, Mirali Seyidov'un mitoloji sahasında özel bir statü oluşturduğunu ve kendi adına bunu koruduğunu kabul ediyoruz.

Prof. Mirali Seyidov zengin ve yaratıcı bir ilmî kişiliğe sahiptir. Bildiğimiz gibi büyük düşünürün ilmî faaliyetinin hepsi mitoloji sorunlarına ait değerdir. Seyidov'un eserlerine genel olarak dikkat ederseniz profesyonel edebiyat tarihçisi, mitoloji uzmanı, etnografı araştırmacısı ve halk bilimi profili üzere çalıştığının şahidi oluruz. Bilim adamının mitoloji araştırmaları bir kural gibi halkın soyağacını öğrenme meselelerinden hiç bir zaman ayrılmamış ve o, mitolojiyi Türk halkının soyağacını en eski kaynağı olarak ortaya koymuştur.

Onun eserlerinin Azerbaycan-Türk halkının etnik idraki ve millî algılaması yönünden çok büyük bir rolü ve katkısı olduğunu düşünmekteyiz.